

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРІНДЕГІ SOUND ART БАСТАМАЛАРЫ**Жаскайратова Зарина Маратбековна**

«Мәдениеттану» ББ 4 курс студенті,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Рамазанова А.Ч.

Чарльз Грин мен Энтони Гарднер сияқты зерттеушілер жазған «Биеннале, триеннале және құжаттама» заманауи өнерді жасаған көрмелер атты еңбегі (2016) бізге биенналенің тарихи дамуы туралы нәзік түсінік береді. Әлбетте, биеннале бейнелеу өнерінің көрме кешені болып табылатын кез келген басқа элемент сияқты кез келген жерде әдетте «Өнер әлемі» деп аталатын нәрсеге мүмкіндігінше құрылымдық болды [1].

1990-2000 жылдардағы серпіліс жылдарында коллекция мен уақытша көрмелер арасындағы басқарылатын динамика, бұрын қазіргі мұражайда басым болған, биеннале бұзылды, ол үнемі коллекциялық залдардың да, уақытша көрме бағдарламасының да қандай болуы мүмкін екендігінің әртүрлі модельдерін ұсынды. Бұл әлемнің көптеген бөліктеріндегі көптеген қалаларда әлі де маңызды биеннале эффектісі және әлі де көрінетін әсер. Керісінше, 1973 жылдан бері биеннале өткізіліп келе жатқан Сидней сияқты кейбір қалаларда биенналені үнемі өткізетін жергілікті мұражайлар оларды бағдарламалау бағдарламасына енгізу үшін көп жұмыс істейді, оларды мезгіл-мезгіл қайталанатын уақытша көрмелер сияқты безендіреді.

Менің ойымша бұндай жағдайларда біз заманауи мұражайдың өнер әлемімен қалай жұмыс істейтінін көреміз, сонымен бірге онымен күресіп жатырмыз, бүгінде барлық өнер қазіргі заманғы өнер ретінде қабылдануы үшін ашық болуы керек деп күтеміз. Кеңірек айтқанда, барлық түрдегі мұражайлар мен галереялар өнерді әлеуметтік делдалдық бейнелеу ұсынысымен үздіксіз түрде қабылдауға болатын кеңістіктер болады деп күтілуде, олар бүгінде барлық көрме платформаларында, нақты және виртуалды түрде таратылады [2].

Биенналенің жаһандық таралуы Лондон, Париж және Нью-Йорк сияқты кейбір еуроамерикалық өнер орталықтарының – базарлар ретінде емес, өнер шығаратын орындар ретінде таралуына қарсы болды. Биеннале мұны жасады, өйткені 1990 жылдардан бастап олар мен қазіргі заманғы өнердегі негізгі ағымдардың бірі ретінде анықтаған нәрсені таратудың тамаша құралы болды. Кейбіреулер бұл ағымды «постколониялық» немесе «жаһандық» өнер ретінде сипаттайды, бірақ мен өнерді трансұлттық өтпелі кезең деп атаймын. Өнер сыншысы Питер Шьелдал биенналені «фестивализмнің» объектісіне айналды деп айыптайды [3].

Қазақстандағы музыка мәдениеті ежелден бастау алады. Дыбыс тың дүниелер мен көңіл-күйге жол сілтеуші саналған. Сантүрлі аспаптық және ауызекі тәжірибелер шайқас пен салт-жоралардың бастаушы нысаны ретінде қызмет етті, сондай-ақ музыканың емдік қасиеті бар деп есептелді.

Көптеген түркі мәдениетінде кездесетін жалпыға ортақ мифтің бірі – күйшілердің қамқоршысы саналатын Қорқыт ата туралы аңыз. Ол ажалдан қашып құтылу үшін алғаш рет ішекті аспап – қобызды жасап, оның дыбысымен материалдық шекараны еңсерген.

Бағдарламаның негізгі лейтмотиві – әлемнің ерекше сезімталдығын табу. Шындықтың бойына қайта сиқыр қондыру арқылы дыбыс суретшілері табиғат элементтерімен, алгоритмдермен және басқа да non-human агенттермен ынтымақтасып, дыбыс ортасына терең енудің нәтижесінде шынайы және тартымды трансценденттік тәжірибенің шекарасын бұзады.

Ботаникалық бақ пейзажына енгізілген «Жылыжай» (Коконжа, Алматы) көп арналы инсталляциясы далалық жазбаларға негізделген. Олардың ішінде: қобыз, «Қорқыт-ата» сталактит үңгірінде естілетін дыбыс, «Алтын-Емел» ұлттық саябағындағы «Әнші құм төбенің»

төмен жиілікке құрылған эні, домбырада ысқырған желдің үні, қараусыз қалған жертөледе ұя салып жатқан қарлығаштар, Қызылорда облысындағы «Қорқыт-ата» мемориалдық кешенінде орнатылған үрмелі орган бар. Композицияда жел басты назарға ие. Әртүрлі аспаптарда ойнай отырып, Kokonja дыбыс шығартады, ал сол дыбыста ойнау процесін жел орындайды.

Kokonja (Дария Нұртаза) — жас суретші, саунд-продюсер және диджей. Ақмола облысының Жалғызқарағай ауылында дүниеге келген. Қазір Алматы қаласында тұрады. Ол қазақтың заманауи өнер бастаушысы Молдақұл Нарымбетов мектебінің ізін жалғаушы Бахыт Бубиканованың оқушысы. Өз шығармашылығында ауылда өткен балалық шағының сезімге тұнған әрі тактильді естеліктеріне жиі мойын бұрады. Дыбыс өнерінде іздену және шығармашылық процесі бала кезде кең даланы кезіп, бойына қонған сезімдерінен қуат алады. Бұл сөз жоқ – жел және оның әртүрлі формада көрініс табуы. Kokonja 2021 жылы Алматы электронды сахнасын Boiler Room-да танытты, осы жылы орта азиялық Davra тобының қатысушысы ретінде Касселдегі Documenta fifteen көрмесіне қатысты, Ethnotronica фестивалінде электронды музыка шығарып, өнер көрсетті. Сонымен қатар Берлиндегі Slavs and Tatars дайындаған Sower Power Night Club жобасында өнер көрсетті.

«Тек құлақ салсаң болғаны, айнала әр уақытта бізге күйін салып тұрады. Жел – нағыз күйші. Толқындары кез келген пішінді затқа үндеу беріп тұрады. Желдің әр алуан күйі адамның көңіл күйіне мән беріп, астынан сызық жасайды. Қазақ тілінде 30 шақты жел атауы бар, бұл да жай емес. Жел қуып біз төрт түрлі асау жерге сапар жасадық: үңгір, құмды шөл, дала және орман. Ботаника бағындағы «Жылыжай» инсталляциясы ерекше сезімдік тәжірибе әкелмек.

Ботаникалық бақ өзге аймақтардан қоныс аударған адамдарды бір ортаға жинап алған қала сияқты өзге климаттық өлкелерден жиналған өсімдіктер мен ағаштарды бір ортаға тоғыстырады. Даладан жазылған дыбыстар, яғни Ақбиік ауылының әк тұнбалы үңгірі, «Қорқыт ата» мемориалды кешені, Алтын Емел эңші құм төбелері, желдің көмегімен жазылған домбыра мен қобыздың үні негізінде жасақталған «Жылыжай» дыбыстық инсталляциясы – үнемі өзгермелі күй кешетін желді сөйлету тәсілі. Өркениеттің жұғыны да жоқ орман кеңістігінде ұлан-ғайыр даланың жазып алынған дыбысы әр тындарман үшін шындықты өзінше бастан кешіру тәжірибесін ұсынады.

Мен бетпақ дала Сарыарқаның төсінде, Ақмола аймағында дүниеге келіп, бой жеттім. Үйімнен он қадам аттағаннан кейін сені ұшы-қиыры жоқ кең дала күтеді, көз алдында көк аспан мен қара жерден басқа ештеңе көрінбейді. Мұндай жазық кеңістікте жел ерекше сезіледі, оның құдды тірі тіршілік иесіндей өзгеріп тұратын құбылмалы мінезіне куә боласың. Сондықтан маған дыбыс өнерінде желдің әртүрлі болмысын табу өте қызық», деп түсіндіреді өз өнерін Kokonja.

Орталық көрме залында орналасқан Дария Темірханның дыбыстық инсталляциясында да бейадами қарым-қатынас тақырыбы өрбиді.

Дария Темірхан – Орал қаласында туып өскен алматылық суретші. Оның жұмысының негізгі бағыттары – көркемдік, digital және физикалық коллаждар, саунд-арт және видео-арт. Дария өз шығармаларында үлкен қала өмірінің тақырыбын қозғап, оны ауылдар мен облыстардың бірқалыпты өмір-салтына қарсы қояды. Оның жұмысындағы тағы бір маңызды идея – Қазақстандағы мәдениет пен өнерді орталықсыздандыру. Дарияның коллаждары фрагменттер әлеміне енгізеді, онда еркін сананың ішіне жаңа идеяларды жинайды. Қазақ тілін өскелең ұрпақ арасында жаңа архетиптер жасаудың құралы ретінде зерттейді. YEMAA галереясында өткен «Ойлап табу» (Атырау), BLVD ART BALL X, 8 1/2 және Food for thought (Алматы қаласында өткен) көрмелеріне қатысты.

Туындыларын суретші Батыс Қазақстандағы Жайық өзеніне экспедицияға барып, судың үш күйінде яғни таң, түс және түнде жазған. Өзеннің су асты дыбыстарының кітапханасы негізінде суретші кеңістіктік дыбыспен саунд инсталляция жасады.

«Ол қайғы атаулыны өзінің ағысымен алып кетеді, оның орнына саған жарық сәуле сыйлайды. Жолға шыққанда бұл сәуле саған бағдар береді. Ол сені емдейді және саған өзгелерді емдеуге күш береді. Қарсы алдында кім тұрса да, ешкімге кінә артпайды, барлығын теңдей көреді. Ол қамқоршы, сенімен тілдеседі, ол тірі. Кейде сабырлы, кейде ызаға булығыды, бірақ қашанда кешірімді әрі жомарт. Сенің тағдырын оған аян. Ол сенің түсіңе кіреді. Мен туған өлкем Оралда үш күн бойы Жайықтың дыбысын судың астына сүңгіп отырып жаздым. Осы сапарды жоспарлағанда музыканы естимін, өзен күйіне құлақ түремін деп ойладым, бірақ бұл үнді құлағым шалмады. Біз сырластық. Құдды бала сәтімдегі сезім пайда болды. Жайық сені әрқашан тыңдауға дайын. Сондықтан бұл туынды мен үшін өте құнды. Бұл өзенде өткен, келер және осы шақ тоғысқан.

Микрофонды суға салып, қолымның қимылымен өзеннің ағысын қайталауға тырыстым. Оған қоса жағаның, желдің, құстардың, ойнаған балалардың дыбыстарын жазып алдым. Бұл дыбыстың бәрін тыңдай отырып, Жайық кеңістігі туралы жайлы көзқарас қалыптастыруға жол ашады. Инсталляцияның визуалды бөлігі су астындағы видеодан тұрады», дейді Дария Темірхан өз инсталляциясы туралы.

Қазақ фольклоры космологиясында дыбыс көптеген мифтің астарында жатқан шындықты мистикалық тұрғыда қабылдау тәжірибесімен байланысты болды. бірқатар вокалдық тәжірибе салт-дәстүр мәдениетінің элементі ретінде қолданылған. The2vvo дуэтінің (Алматы, Лос-Анджелес) атонал музыкасы адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынастың көп бөлігін қамтитын яғни дала болмысына тән дыбыстарға, желге, жануарлар мен құстарға еліктейді.

2vvo (thezwo) — дыбыс суретшісі Эльдар Таги мен Лена Позднякованың трансдисциплинарлық өнер дуэті, олардың тәжірибесі мүсін мен сәулет элементтерін, сондай-ақ бейнелеу және концептуалды өнерді біріктіруден тұрады. Ұжым ретінде құрылғаннан бері көшпелі өмір салтын ұстанып, Лос-Анджелес, Алматы, Берлин сияқты қалалардың мәдени ландшафтарымен тығыз байланыста болды.

Ұжым өз тәжірибесінде дыбыс, импровизация, мүсін және композиция арқылы кеңістіктер, материалдар және қабылдаудың жеке физиологиялық процестері арасындағы өзара байланыстың көп қабатты динамикасын зерттейді. the2vvo жұмысы бүкіл әлемде, соның ішінде әйгілі Ars Electronica, Unsound, СТМ, Bauhausfest және Soundpedro фестивальдерінде таныстырылды. Дуэт Kuona Trust (Найроби, Кения) және СЕС Artslink (Лос-Анджелес, Калифорния) резиденцияларында болды.

The2vvo дуэтінің «Бар болу» жобасы түркі-моңғол тайпаларынан бастау алған әлемдегі ең көне музыка түрлерінің бірі – көмеймен ән айтқан Ішкі Азиядағы байырғы халықтардың вокалдық дәстүрлеріне негізделген. КСРО жылдарында көмеймен ән айту өнері жойыла жаздады және бертін келе қайта жанданды. Көмеймен ән айту әдістері этномузикалық тәсіл аясында жергілікті салт-дәстүрлермен байланысты контекске тәуелді мәдени аспект ретінде танымал. Осылайша, бұл әдісті көптеген өзара байланысты шиеленіс пен мәдени саясаттың тоғысында құрылған динамикалық күш ретінде қарастыруға болады. Қазақстан контекстінде аталған тақырып бойынша зерттеулердің көп болмауына қарамастан, Ішкі Азияда таралған көмеймен ән айту дәстүрі туралы әңгімелер көшпелі және жартылай көшпелі халықтардың табиғи және табиғаттан тыс дүниелермен байланысу үшін бұл әдісті қалай пайдаланғанынан хабар береді. Атап айтқанда, бұл вокалдық тәсілдер үдей соққан дала желінің үніне, өсімдіктер мен жануарлар әлеміне еліктеп, аруақтармен байланыс орнату үшін қолданылған. Мұндай «дыбыстық бейне» немесе «дыбыстық голография» мәдени жады жолындағы синестетикалық серуенге айналады. Басқаша айтқанда «анимистік ғаламдағы музыкалық интуиция» қоршаған ортаның қабылдауына баппен енеді. Оның бөліктерінің ішкі өзара байланысы кейін дененің «кері байланыс» жүйесі арқылы көрініс тауып, мультисенсорлық тәжірибе ретінде бой көрсетті.

Оның негізгі мақсаты бар болу мен бірлікті сезіне отырып әлеммен дене және космология деңгейінде байланыс ортану әрекеті болды.

Бұл жобада the2vvo дауыстың дыбыс ретіндегі эфемерлік табиғатын зерттейді. Мәдениеттен тыс дыбыс олардың қабылдауында ерекше орынға ие. Бұл бар болу мен байланысты меңзейді. Әдетте денесіз дауыс денемен байланысты болғанына қарамастан, ол мағынасын жоғалтпайды, керісінше, басқа аураға ие болып, одан да терең мағынаны иемденеді. Мұны кинотеоретик және композитор Мишель Чион байқап, фильмдегі баяндаушының физикалық денемен байланыс орнату мүмкіндігінен айрылып, бар-жоғы елес іспетті дыбыс арқылы ғана бар болуын білдіретін «acoïsmetre» терминін енгізді. Бұл жобада олар жүзеге асыруды мақсат еткен acoïsmetre типі бар болуды тоқтату процесінде бір қадам тереңге сүңгіп, ресинтезбен аяқталады. Дыбыс тек денеден шығып қана қоймайды, жаңа сандық құрылғыға орнатылады. Көмеймен айтылған әндердің жазбалары талданып, осциллятор және сүзгі банкілеріне қайта бағытталады. Ғимарат ішінде дыбыстар сабвуфер және жоғары диапазонды динамиктердің жиынтығы арқылы естіліп, өз кезегінде орналасқан жеріне қарамастан, келушілер үшін бар болудың жеке бір әсерін тудырады. Көптеген сабвуферді пайдалану жоба үшін ерекше маңызға ие, өйткені біздің мақсатымыз міндетті түрде көмеймен ән айтудың «елес үнін» есту емес, оны физикалық түрде сезіну. Белмедегі жарық мүмкіндігінше күңгірт болуы керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Tony Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics* (London: Routledge, 1995), especially chapter 6, and his important chapter «The Exhibitionary Complex», in Reesa Greenberg, Bruce W. Ferguson, and Sandy Nairne, eds., *Thinking About Exhibitions*. – London: Routledge, 1996.
2. Terry Smith, *Thinking Contemporary Curating*, chapter 2 «Shifting the Exhibitionary Complex». – New York: Independent Curators International, 2012.
3. Peter Schjeldahl, «The Art World: Festivalism». – *The New Yorker*, July 5, 1999. – 85 p.

МРНТИ 02.15.61

КРОСС-МӘДЕНИ КОММУНИКАЦИЯЛАР: ҰЛТТЫҚ КОД АКСИОЛОГИЯСЫ

Задабек Айна

ainazadabek@gmail.com

«Философия және этика» ББ 1 курс PhD магистранты,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Мустафина Т.В.

Кіріспе. 21 ғасыр - ақпараттық технологиялар заманында адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас орнату мүмкіндіктері өсті. Адам бір орнында тұрып-ақ әлемнің кез-келген нүктесімен байланысқа шыға алады. Онымен қоса, экономикалық жаһандану үрдісі мемлекеттердің экономикасына ықпал етіп, халықаралық көші-қон процесі қарқын алды.

Қазіргі уақыт талап ететін адамның басты дағдыларының бірі – ол коммуникабельді, яғни тез тіл табысып кететін, кез-келген адаммен еркін байланысқа шыға алатындай қасиеттерінің болуы. Әлемдік іскер және мәдени қарым-қатынастарды қалыптастыруда байланыс қатысушыларына өзгенің мәдени өзгешелігін біліп қана қоймай, өзіндік мәдени болмысын жетік түсініп, сол болмысын сақтай алуында және оны жария етуінде. Кросс-мәдени коммуникациялар тақырыбын талқылағанда, әлбетте тілдері, мәдениеті, құндылықтары әртүрлі болып келетін адамдар я орталар арасындағы байланыс орнату және ақпаратпен алмасу